

Антуан де Сент-Екзюпері

Планета людей

*Анрі Гійоме, товаришу мій,
тобі присвячую оцю книгу.*

Земля допомагає нам збагнути самих себе, допомагає краще, ніж будь-які книги. Бо вона опирається нам. Людина пізнає себе, долаючи перешкоди. Але для тієї боротьби вона повинна мати знаряддя. Їй потрібен терпуг або плуг. Обробляючи своє поле, селянин помалу вириває в природи деякі її таємниці і доходить загальнолюдської істини. Отак само й літак — знаряддя повітряних шляхів — веде людину до всіх споконвічних проблем.

Я завжди згадую, мов бачу наяву, свій перший нічний політ над Аргентиною темної ночі, коли внизу блимали тільки, наче зорі, поодинокі вогники, розкидані де-не-де по рівнині.

В тому океані пітьми кожен вогник провіщав диво людського розуму. Он біля того світла хтось, може, читає або міркує про щось чи веде з кимось щиру розмову. Коло цього хтось, можливо, думає про те, як виміряти безмежний простір, чи б'ється над розрахунками туманності Андромеди. А отам кохаються. Блимають на землі вогники, і кожен з

них має чимось жититися. Навіть ті маленькі, що світять поетові, вчителеві чи теслі. Це живі зірки; а скільки ще там, поміж ними зачинених вікон, згаслих зірок, скільки поснулих людей...

Треба подати одне одному звістку. Треба гукнути до тих вогників, що горять, розкидані по рівнині,- може, які й відгукнуться.

I ЛІНІЯ

Це було 1926 року. Я, молодий пілот, щойно прийшов тоді до авіакомпанії Латекоер, яка раніше, ніж Аеропосталь та Ейр-Франс налагодила повітряне сполучення між Тулузою і Дакаром. Там я опановував своє ремесло. Так само як і інші мої товариші, я проходив стажування — без цього новачкові не довіряють водити поштові літаки. Пробні вильоти, перельоти за маршрутом Тулуза — Перпіньян, нудні уроки метеорології в страшенно холодному ангарі. Ми боялись гір Іспанії, яких ніхто з нас іще не знав, і з пошаною ставилися до бувалих льотчиків.

Цих досвідчених пілотів ми бачили в ресторані — вони були похмурі, трималися трохи осторонь, звисока давали нам поради. І коли хтось із них, повернувшись із Касабланки чи з Аліканте, приходив пізніше, у шкіряній куртці, ще мокрій від

дощу, і котрийсь з нас боязко питає, як пройшов політ, — за короткою, стриманою відповіддю нам ввижався казковий світ, у якому на тебе чигають усілякі пастки, прірви, круті скелі, що зненацька виринають попереду, шалені вихри, що з коренем виринають могутні кедри. Чорні дракони стережуть вихід у долини, снопи блискавок увінчують гірські пасма. Старики вмiли підтримувати у нас пошану до себе. А потім хтось із них не повертався, і нашу повагу він забирав з собою у вічність.

Пригадую, як одного разу повернувся з рейсу Бюрі, той, що згодом розбився на Корб'єрі.¹ То був досвідчений пілот. Він сів до нас і, нічого не кажучи, повільно їв, а плечі його все ще гнітив тягар непомірного напруження. Це було надвечір одного з тих лихих днів, коли небо по всій трасі якесь гниле, коли пілотові здається, що всі гори перекачуються в грязюці, як ото колись на вітрильниках по палубі, зірвавшись з ланцюгів, гасали гармати. Я довго дивився на Бюрі і нарешті, ковтнувши слину, зважився спитати його, чи важкий був політ. Бюрі не чув мене, зморщивши лоба, він схилився над тарілкою. У відкритому літаку пілот під час негоди виглядає з-за вітрового

¹ Корб'єр — гірський хребет на півдні Франції, частина Східних Піренеїв.

скла, щоб краще бачити, вітер шмагає його в обличчя і потім ще довго свище у вухах. Нарешті Бюрі підвів голову — він, здавалося, почув мене, отямився і щиро засміявся. Бюрі сміявся рідко, і цей раптовий сміх, який ніби осяяв його втому, захопив мене. Він нічого не сказав про свою перемогу і, нахиливши голову, знову почав мовчки їсти. Але в ресторанному чаді, серед дрібних службовців, що розважалися тут після своїх скромних денних турбот, цей товариш з придавленими втомою плечима раптом видався мені втіленням незвичайної шляхетності; з грубої оболонки на мить показався ангел, що переміг дракона.

Нарешті одного вечора і мене викликали до директора. Він сказав коротко:

— Ви летите завтра.

Я стояв у кабінеті і чекав, що зараз він мене відпустить. Але директор, помовчавши, додав:

- Інструкції добре знаєте?

В той час мотори були далеко не такі надійні, як тепер. Часто вони ні з того ні з сього несподівано підводили нас. Раптом щось бряжчало й гуркотіло, наче хто бив посуд, — і доводилось іти на посадку, сідати на скелясті гори Іспанії, де важко було й сподіватися на якийсь притулок. «Тут, — казали ми, якщо мотор вийде з ладу, то амба й літаку!» Але літак можна замінити. Найважливіше — не

врізатися в скелю. Тому в районі гір нам під загрозою найсуворішої кари заборонялося летіти поза хмарами. Зазнавши аварії і йдучи на посадку, пілот міг розбитися об якусь вершину, вкриту білим клоччям хмар так, що її не побачиш.

Ось чому того вечора неквапливий голос на прощання ще раз наполегливо твердив мені:

— Це дуже гарно — йти над Іспанією за компасом, над морем хмар, це дуже красиво, але... — І ще повільніше, з притиском: — ... але пам'ятайте: під тим морем хмар — вічність...

І мирний світ, такий спокійний, такий гладенький світ, що відкривається перед тобою, коли виходиш із хмар, зненацька набуває для мене зовсім іншого значення. Цей лагідний спокій стає пасткою. Я вже уявляв собі ту безкраю білу пастку, яка лежить десь унизу. І нема вже там, унизу, ні людських хвилювань, які, здавалося б, мають бути, ні турбот, ні метушні на міських вулицях — там тільки тиша, ще глибша, ніж угорі, там вічний, непорушний спокій. Біла липка пелена стає для мене межею, що відділяє реальне від нереального, відоме від непізнаного. І я починаю розуміти, що дійти сенсу всього того, що ми бачимо, можна тільки через культуру, цивілізацію і свою працю. Жителі гір теж знають море хмар. Але вони не бачать в ньому таємничої завіси.

Я вийшов від директора по-хлопчачому гордий. Настає і моя черга — завтра вдосвіта мені довірять пасажирів і африканську пошту. І в той же час на душі було дуже бентежно. В Іспанії не часто трапляються місця, придатні для посадки, і я боявся, що, зазнавши аварії, не знайду майданчика, де можна було б сісти. Я схилився над пустинною картою, шукаючи і не знаходячи того, що мені треба було. І тому, перш ніж кинутися в битву, я, поійнятий гордощами і страхом, пішов до свого товариша Гійоме. Гійоме літав переді мною на цих трасах. Він знав усі хитрощі, за допомогою яких можна дістати ключі від Іспанії. Гійоме розкаже все і мені.

Побачивши мене, він усміхнувся:

— Я вже чув новину. Ти задоволений?

Він дістав із стінної шафи пляшку портвейну, чарки і, так само усміхаючись, підійшов до мене.

— За це треба випити. Все буде добре, побачиш.

Певність, як від лампи світло, лилась від нього, мого товариша Гійоме, що згодом побив рекорд поштових польотів над Кордильєрами, Андами і Південною Атлантикою. Та це було пізніше, за кілька років, а того вечора, сидячи без піджака під лампою, схрестивши руки і напрочуд підбадьорливо усміхаючись, він сказав просто:

— Тобі часом дошкулятимуть грози, туман,

сніг. А ти подумай про тих, що пройшли через усе це раніше за тебе, і скажи собі: те, що вдалося іншим, завжди можна з успіхом повторити.

Проте я все-таки розгорнув свою карту і попросив його подивитись разом зі мною маршрут польоту. І, схилившись над освітленою картою, опираючись на плече бувалого льотчика, я знову відчув себе спокійно, як колись у шкільні роки.

Але який дивний то був урок географії! Гійоме не подавав мені відомостей про Іспанію, він зробив так, що Іспанія стала моїм другом. Він не розказував ні про водні ресурси, ні про населення, ні про поголів'я худоби. Він розповідав не про Кадіс, а про трое помаранчевих дерев, що ростуть край поля поблизу Кадіса. «Стережися їх, познач собі на карті...» І трое помаранчевих дерев займали відтоді на моїй карті більше місця, ніж Сьєрра-Невада². Він говорив не про Лорку, а про маленьку ферму біля Лорки. Про життя цієї ферми. Про хазяїна її. І про хазяйку. І це подружжя, загублене серед простору, за півтори тисячі кілометрів од нас, набувало в моїх очах величезного значення. Ферма зручно розмістилася на схилі гори, її вогні світили здалеку, мов зорі, і господарі,

² Сьєрра-Невада — гірський хребет на півдні Іспанії.

як ті доглядачі маяка, завжди були готові допомогти людям.

Отак з незбагненої даліни забуття ми витягали деталі, яких не знав жоден географ. Бо ж географів цікавить тільки Ебро, чії води втамовують спрагу великих міст, а до струмка, що ховається в траві західніше від Мотріля³ і живить якихось три десятки польових квіток, їм байдуже. «Стережися цього струмка, він псує поле... Познач і його на карті». О, я пам'ятатиму цю мотрільську гадюку! Вона була така смирна, своїм тихим дзюрчанням могла приспати, зачарувавши, кілька жаб, але сама дрімала тільки на одне око. За дві тисячі кілометрів звідси, причаївшись у траві край рятівного поля, вона підстерігала мене. При першій же нагоді вона обернула б мене у вогненний сніп...

Чекав я й зустрічі з тридцятьма забіяками баранами — вони он там, на схилі горба, готові до атаки. «Тобі здається, що на луці нікого немає, і раптом — таррах! — під колеса кидаються тридцять баранів...» У відповідь на цю підступну загрозу я захоплено усміхався.

Іспанія на моїй карті, освітленій лампою Гійоме, поволі ставала країною із чарівної казки. Я позначав хрестиками посадочні майданчики й

³ Мотріль — місто на узбережжі Середземного моря.

небезпечні пастки. Позначив фермера, і цих тридцять баранів, і струмок. Я точно наносив на карту всю цю пастушачу картину, якою нехтують географи.

Попрощавшись з Гійоме, я відчув потребу прогулятись. Був холодний зимовий вечір. Піднявши комір, я, молодий, бадьорий, ішов серед перехожих, які й гадки не мали, що на мене чекає. І в цьому натовпі незнайомих людей я пишався своєю таємницею. Ці варвари не знають мене, але вдосвіта з мішками пошти вони довірять мені свої клопоти і прагнення. В мої руки передадуть свої надії. І, сховавши обличчя в комір, я ходив між ними, як їхній захисник, а вони нічогосінько не знали про моє заступництво.

Не сприймали вони і вісток ночі, які вловлював я. Бо тільки мене турбувало, що десь, може, збирається снігова буря, яка ускладнить мій перший політ. Одна по одній гаснуть зорі, та що до того людям, які тут гуляють? Тільки я розумів, що це означає. Перед боєм мені посилали відомості про ворожі позиції...

А тим часом ці важливі для мене гасла я діставав біля яскраво освітлених вітрин, у яких виблискували різдвяні подарунки. Здавалося, тої ночі там було виставлено всі земні блага — і мене п'янила гордість від того, що я зрікаюся їх. Я був

воїном, котрому загрожує небезпека, — яке мені діло до цього іскристого кришталю, що має прикрашати вечірнє свято, до цих абажурів і книжок? Мене вже оповивали тумани — я, рейсовий пілот, уже скуштував гіркого плоду нічних польотів.

Удосвіта, о третій годині, мене розбудили. Я розкрив вікониці, побачив, що на вулиці дощ, і ретельно одягнувся.

За півгодини я вже був на блискучому від дощу тротуарі і, сидячи на валізі, чекав автобуса. Скільки товаришів до мене в день посвячення отак чекали, і у них так само стискалося серце! Нарешті з-за рогу, сповнюючи вулицю деренчанням, викотився старий автобус, і я, так само, як колись мої товариші, по праву зайняв місце на тісній лаві між заспаним митником і кількома службовцями. В автобусі стояв затхлий дух запиленої канцелярії, старої контори, в якій в'язне життя людини. Через якихось п'ятсот метрів автобус зупинявся, щоб взяти ще одного писаря, ще одного митника чи інспектора. Прибулець вітався, сонні пасажирів щось нерозбірливо буркали йому у відповідь, той примощувався десь як міг і теж засинав. Їхали, мов у похмурому ридвані, трусячись на вибоїстій тулузькій бруківці так, що спочатку рейсового пілота і не відрізнити було від усіх цих